

РОЗДІЛ IV. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.91+347.62

ОКРЕМЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ДЕЯКИХ КАТЕГОРІЯХ СПРАВ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ІЗ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Чурпіта Г.В., к.ю.н., доцент

Національна академія внутрішніх справ

У науковій статті досліджуються особливості окремого провадження в деяких категоріях справ, що виникають із сімейних правовідносин. На підставі аналізу цивільного процесуального та сімейного законодавства України виокремлюються особливості процесуальної форми розгляду справ про надання права на шлюб, визнання шлюбу неукладеним, а також визнання розірвання шлюбу фіктивним. Встановлюється коло осіб, які беруть участь у таких справах, а також особливості змісту ухвалених за результатами їх розгляду судових рішень.

Ключові слова: окреме провадження; надання права на шлюб; визнання шлюбу неукладеним; визнання розірвання шлюбу фіктивним.

Чурпіта А.В. ОСОБОЕ ПРОИЗВОДСТВО ПО НЕКОТОРЫМ КАТЕГОРИЯМ ДЕЛ, ВОЗНИКАЮЩИХ ИЗ СЕМЕЙНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ / Национальная академия внутренних дел Украины, Украина

В научной статье исследуются особенности особого производства по некоторым категориям дел, возникающих из семейных правоотношений. На основании анализа гражданского процессуального и семейного законодательства Украины выделяются особенности процессуальной формы рассмотрения дел о предоставлении права на брак, признание брака незаключенным, а также признания расторжения брака фиктивным. Устанавливается круг лиц, участвующих в таких делах, а также особенности содержания принятых по результатам их рассмотрения судебных решений.

Ключевые слова: особое производство; предоставление права на брак; признание брака незаключенным; признание расторжения брака фиктивным.

Churpita G.V. SPECIAL PROCEEDINGS IN CERTAIN CATEGORIES OF CASES ARISING OUT OF FAMILY RELATIONSHIPS / National academy of internal affairs of Ukraine, Ukraine

In the scientific article the peculiarities of special proceedings in certain categories of cases arising out of family relationships are being analyzed. Based on the analysis of civil procedural and family law of Ukraine the peculiarities of procedural form of consideration of the cases about recognition of the right for marriage; recognition of marriage as not concluded; the recognition of divorce as fictitious are pointed out.

It is established that the applicants in the case of recognition of the right for marriage can be: in case of an application submitted under Part 2 of Art. 23 of Family code of Ukraine - a person who has attained the age of sixteen; in case of an application submitted under Part 4, Art. 26 of Family code of Ukraine – the own child of the adopter and his/her adopted child; the children adopted by the adopter. The attention is paid to the fact that the typical feature of the procedural form of this category of civil cases of special proceedings is plurality of persons acting in civil procedural status of applicant, because the right to marry should be provided to each of the intending spouses. It is proven that during the court hearing of the cases of right to marry the court has to prove that the granted right meets the interests of the applicant. In particular, the objection of parents (caretaker) of the right to marry cannot be the basis for refusal in meeting the application, if the court establishes that the providing of this right meets the interests of the applicant (s).

Cases of recognition of the marriage as not concluded have the following specific of procedural forms: the applicants for the cases on recognition of the marriage as not concluded can be any interested persons; during the court consideration of the cases of recognition of the marriage as not concluded the court must establish the fact of absence of a bride and (or) the groom during state registration of the marriage; the marriage is recognized as not concluded from the date of its state registration.

As for the cases of recognizing of the divorce as fictitious it is stated that: in cases of marriage dissolution done by state civil registration body upon the application of one of the spouses, by the court decision upon the joint application of the couple which have children, or upon the divorce application of one of the spouses, recognition of the divorce to be fictitious is not permitted. In this case, while marriage dissolution under Articles 109, 110 of Family Code of Ukraine the interested person (f.e. children of the couple or one of them) having the basis defined by the law shall have the right to protect their violated rights, freedoms or interests in another way – by applying for court review in the light of new circumstances. One of the procedural

peculiarities of the proceedings of this category of civil cases is that during court proceedings on the recognition of divorce as fictitious court must establish that the woman and the man continued to live as a family and had no intention to stop the marriage.

Key words: special proceedings; the recognition of the right to marriage; recognition of marriage as not concluded; the recognition of divorce as to be fictitious.

Однією з ознак правової держави є законодавче закріплення і реальне забезпечення основних прав людини, тобто наявність налагодженого правового механізму їх охорони і захисту. Одним із способів захисту прав і свобод людини і громадянина є судовий захист, у результаті якого забезпечується відновлення порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Незважаючи на те, що судовий захист прав, свобод та інтересів здійснюється в порядку різних видів судочинства, у межах цієї наукової розвідки ми торкнемося лише одного аспекту – особливостей захисту в порядку цивільного судочинства прав та свобод людини і громадянина, що виникають із сімейних правовідносин. Відповідні категорії справ є достатньо поширеними в судовій практиці.

Згідно з положеннями Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) справи, що виникають із сімейних правовідносин, розглядаються в порядку позовного, наказного та окремого провадження. Кожен із зазначених видів цивільного судочинства опосередковує особливу процедуру розгляду і вирішення цивільних справ, характеризується певною специфікою процесуальної форми. Водночас, особливий науковий та практичний інтерес становить процедура розгляду цивільних справ, що виникають із сімейних правовідносин, в порядку окремого провадження – непозовного виду цивільного судочинства, яке завжди «балансує» на межі з іншим його видом – позовним провадженням. Так, відповідно до ч.6 ст.235 ЦПК України, якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд має залишити заяву без розгляду і роз'яснити заінтересованим особам, що вони мають право пред'явити позов на загальних підставах.

Комплексний аналіз правових норм ЦПК України дає підстави стверджувати: в порядку окремого провадження розглядається 17 категорій цивільних справ, що виникають із сімейних правовідносин. Проаналізуємо детальніше специфіку процесуальної форми тих із них, спеціальна процедура розгляду яких прямо не регламентована нормами цивільного процесуального права, хоча, водночас, частково знайшла своє відбиття у матеріальному законодавстві. Такими, зокрема, є справи про: надання права на шлюб, визнання шлюбу неукладеним, визнання розірвання шлюбу фіктивним.

Процесуальні особливості розгляду в порядку окремого провадження указаних справ уже були предметом поодиноких розвідок вчених-процесуалістів та фахівців із сімейного права. Відповідні дослідження проводили Ю.В. Білоусов, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова, В.В. Комаров, В.М. Кравчук, М.О. Німак, З.В. Ромовська, В.І. Тертишніков, О.І. Угриновська, С.Я. Фурса, М.М. Ясинюк та інші.

Водночас, науковці досліджували, здебільшого, матеріально-правові аспекти вирішення справ про надання права на шлюб, визнання шлюбу неукладеним, визнання розірвання шлюбу фіктивним або зосереджували свою увагу на загальній процедурі розгляду справ в порядку окремого провадження. Особливості процесуальної форми цих справ, як правило, залишалися поза межами наукових досліджень.

Виходячи із зазначеного, *метою* цієї наукової розвідки є виокремлення процесуальних особливостей розгляду в порядку окремого провадження цивільних справ про надання права на шлюб, визнання шлюбу неукладеним і визнання розірвання шлюбу фіктивним.

Насамперед, зупинимось на справах про *надання права на шлюб*.

Надання права на шлюб – новий інститут сімейного права України. Кодекс про шлюб та сім'ю України 1969 р. дещо по-іншому регулював зазначені правовідносини і передбачав правовий інститут «зниження шлюбного віку», що суперечило суті цієї правової категорії як такої, яка є сталою, і не може змінюватися залежно від конкретної життєвої ситуації. Крім того, шлюбно-сімейне законодавство УРСР розгляд відповідного питання відносило до компетенції не суду, а інших юрисдикційних органів – державних адміністрацій, а також виконкомів місцевих рад (до

речі, відповідна норма ще й до нині діє в законодавстві деяких країн СНД, наприклад, Російської Федерації). У сучасному сімейному та цивільному процесуальному законодавстві України встановлено, що вирішення питання про надання права на шлюб належить до цивільної юрисдикції суду.

Зазначена категорія сімейних справ є особливою: законодавець хоча і виокремлює справи про надання права на шлюб у переліку справ окремого провадження, спеціального процесуального механізму їх розгляду цивільне процесуальне законодавство України не передбачає. Отже, розгляд справ про надання права на шлюб здійснюється на підставі загальних положень окремого провадження з урахуванням специфіки регулювання відповідних правовідносин нормами сімейного законодавства України.

Відповідно до ч.2 ст.23 СК України особі, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. Крім того, у судовому порядку може бути надано право на шлюб між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою ним дитиною, а також між дітьми, які були усиновлені ним (ч.4 ст.26 СК України).

Аналіз наведених вище норм сімейного законодавства України дає підстави стверджувати: заявниками у справі про надання права на шлюб можуть бути:

- 1) у випадку подання заяви на підставі ч.2 ст.23 СК України – особа, яка досягла шістнадцяти років;
- 2) у випадку подання заяви на підставі ч.4 ст.26 СК України – рідна дитина усиновлювача та усиновлена ним дитина; діти, які були усиновлені усиновлювачем. Слід акцентувати увагу на тому, що характерною особливістю процесуальної форми цієї категорії цивільних справ окремого провадження є множинність осіб, які виступають у цивільному процесуальному статусі заявника, адже право на шлюб має бути надано кожному з майбутнього подружжя.

Як заінтересовані особи у справах про надання права на шлюб можуть брати участь: майбутнє подружжя заявника, його батьки, піклувальник, усиновлювач. При цьому, як вбачається із положень СК України, згода батьків, піклувальника, усиновлювача щодо надання заявникові права на шлюб не вимагається. Водночас, їхня думка має бути врахована судом під час розгляду справи по суті.

Цивільне процесуальне законодавство України не містить обмежень щодо здійснення представництва при розгляді цієї категорії цивільних справ. Отже, як заявник, так і інші заінтересовані особи, згідно із ч.1 ст.38 ЦПК України, можуть брати участь у справі про надання права на шлюб як особисто, так і через представника. Поряд із цим, у разі, коли зазначені особи не в змозі самотійно захистити свої інтереси, з відповідною заявою має право звернутися до суду прокурор (ч.2 ст.45 ЦПК України).

У заяві про надання права на шлюб повинні бути викладені обставини, що свідчать про наявність підстав для надання заявникові (заявникам) відповідного права. Слід зазначити: ні сімейне, ні цивільне процесуальне законодавство України не передбачають навіть приблизного переліку таких підстав. Як правило, у судовій практиці ними вважаються: вагітність, народження дитини, перебування у фактичних шлюбних відносинах тощо.

До заяви про надання права на шлюб на підставі ч.2 ст.23 СК України обов'язково необхідно додати свідоцтво про народження заявника, а якщо підставою подання заяви є ч.4 ст.26 СК України – свідоцтво про народження рідної дитини усиновлювача та рішення суду про усиновлення ним другої дитини або рішення суду про усиновлення усиновлювачем двох дітей та докази, що підтверджують відсутність між усиновленими дітьми такого ступеню кривого зв'язку, що унеможливує укладення шлюбу відповідно до СК України.

Крім того, якщо вимога про надання права на шлюб пред'явлена на підставі ч.2 ст.23 СК України, у заяві необхідно обов'язково вказати прізвище, ім'я та по-батькові особи, з якою заявник у майбутньому планує укласти шлюб. Адже право на шлюб надається судом тільки стосовно конкретної особи з урахуванням усіх обставин справи. При цьому, якщо з цією

особою державна реєстрація шлюбу не відбудеться, для укладення шлюбу з іншою особою заявникові необхідно повторно звертатися до суду для отримання відповідного права.

Під час судового розгляду справ про надання права на шлюб суд має встановити відповідність надання зазначеного права інтересам заявника. Хоча відповідна вимога встановлена у законі тільки щодо надання права на шлюб неповнолітній особі на підставі ч.2 ст.23 СК України, вбачається, при вирішенні питання про надання права на шлюб на підставі ч.4 ст.26 СК України суд також має виходити з інтересів заявників.

Крім того, слід звернути увагу на те, що відповідно до п.2 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 11 від 21 грудня 2007 р. «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» заперечення батьків (підкувальників) щодо надання права на шлюб не може бути підставою для відмови у задоволенні заяви, якщо судом буде встановлена відповідність надання такого права інтересам заявника (заявників).

Виходячи із зазначеного критерію, за результатом судового розгляду суд може надати право на шлюб заявникові (заявникам), а також відмовити у наданні відповідного права. У разі надання права на шлюб у резолютивній частині судового рішення суд повинен зазначити прізвище, ім'я та по-батькові особи, право на шлюб з якою надається судом (п.2 указаної Постанови Пленуму Верховного Суду).

Правом на шлюб особа наділяється з моменту набрання рішенням суду законної сили. Водночас, для укладення шлюбу відповідне судове рішення, поряд із заявою про реєстрацію шлюбу, має бути подане до органу державної реєстрації актів цивільного стану.

Другою категорією справ, на особливостях якої ми зосередили свою увагу, є справи про *визнання шлюбу неукладеним*.

Державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також інтересів держави та суспільства. Відповідно до частин 1, 2 ст.34 СК України присутність нареченої та нареченого в момент реєстрації їхнього шлюбу є обов'язковою. Реєстрація шлюбу через представника не допускається. Тому порушення цієї норми, а саме – реєстрація шлюбу за відсутності одного з наречених, присутність іншої людини як нареченого (нареченої), реєстрація шлюбу за підробленими документами, за довіреністю тощо, – свідчить про те, що такий шлюб не є укладеним.

Виходячи із норм СК України, справи про визнання шлюбу неукладеним мають таку специфіку процесуальної форми:

- 1) заявниками у справах про визнання шлюбу неукладеним можуть бути будь-які заінтересовані особи. Ними найчастіше є подружжя або один із нього.

Як випливає із ст.48 СК України, відповідну заяву має право подати і прокурор, але він не стає заявником у такому випадку, а залишається особою, якій законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Як інші заінтересовані особи у справах, що аналізуються, можуть брати участь: другий з подружжя; діти подружжя; відповідний орган державної реєстрації актів цивільного стану та інші особи.

Заявник та інші заінтересовані особи можуть брати участь у відповідних справах особисто або через представника (ч.1 ст.38 ЦПК України);

- 2) під час судового розгляду справ про визнання шлюбу неукладеним суд має встановити факт відсутності нареченої і (або) нареченого під час державної реєстрації шлюбу;
- 3) шлюб визнається неукладеним від дня його державної реєстрації. Водночас, на підставі відповідного рішення суду запис про такий шлюб, а також свідоцтво про шлюб мають бути анульовані органом державної реєстрації актів цивільного стану (ст.48 СК України).

Поряд із визнанням шлюбу неукладеним, сімейне законодавство України передбачає зворотню можливість – *визнати розірвання шлюбу фіктивним*. Так, у встановлених законом випадках

шлюб припиняється внаслідок його розірвання органом державної реєстрації актів цивільного стану за заявою подружжя, яке не має дітей (ст.106 СК України). Водночас, відповідно до ст.108 СК України розірвання шлюбу, здійснене у зазначеному порядку, може бути визнане судом фіктивним, якщо він встановить, що жінка та чоловік продовжували проживати однією сім'єю і не мали наміру припинити шлюбні відносини.

У випадках розірвання шлюбу органом державної реєстрації актів цивільного стану за заявою одного з подружжя (ст.107 СК України), за рішенням суду за спільною заявою подружжя, яке має дітей (ст.109 СК України), або за позовом одного з подружжя про розірвання шлюбу (ст.110 СК України), визнання розірвання шлюбу фіктивним не допускається. При цьому при розірванні шлюбу судом на підставі статей 109, 110 СК України заінтересована особа (наприклад, діти подружжя або одного з них) за наявності визначених у законі підстав має право захистити свої порушені права, свободи чи інтереси в інший спосіб – шляхом подання заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Системний аналіз норм сімейного та цивільного процесуального законодавства України дає підстави стверджувати, що розгляд справ про визнання розірвання шлюбу фіктивним характеризується такими особливостями:

- 1) заявниками в таких справах можуть бути будь-які заінтересовані особи, наприклад, один з колишнього подружжя, діти подружжя (одного з них), орган державної реєстрації актів цивільного стану, органи квартобліку тощо.

Визначення інших заінтересованих осіб залежить від того, хто є заявником, тобто у відповідному процесуальному статусі можуть брати участь у справі колишнє подружжя (один із них), діти подружжя (одного із них), орган державної реєстрації актів цивільного стану, органи квартобліку та інші особи.

Заявники та інші заінтересовані особи у справах про визнання розірвання шлюбу фіктивним можуть здійснювати свої права та виконувати обов'язки у суді особисто або через представника (ч.1 ст.38 ЦПК України).

Відповідно до ст.45 ЦПК України в зазначених справах за наявності визначених у законі підстав можуть брати участь органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб;

- 2) виходячи з того, що розірвання шлюбу може бути визнано судом фіктивним за умови, що воно було здійснене органом державної реєстрації актів цивільного стану за спільною заявою подружжя, яке не має дітей, до відповідної заяви, за можливості, слід додавати свідоцтво про розірвання шлюбу, видане відповідним органом. Водночас, у випадку його відсутності суд на підставі ч.2 ст.235 ЦПК України може за власною ініціативою витребувати необхідні докази, у тому числі таке свідоцтво;
- 3) під час судового розгляду аналізованої категорії цивільних справ суд має встановити, що жінка та чоловік продовжували проживати однією сім'єю і не мали наміру припинити шлюбні відносини;
- 4) розірвання шлюбу є фіктивним від дня державної реєстрації розірвання шлюбу відповідним органом. Водночас, згідно із ст.108 СК України орган державної реєстрації актів цивільного стану на підставі рішення суду має анулювати актовий запис, а також свідоцтво про розірвання шлюбу.

Виокремлення процесуальних особливостей розгляду в порядку окремого провадження справ про надання права на шлюб, визнання шлюбу неукладеним і визнання розірвання шлюбу фіктивним дозволило дійти таких *висновків*:

1. Враховуючи той факт, що ЦПК України не передбачає спеціальної процедури розгляду і вирішення зазначених категорій справ, цивільне судочинство має здійснюватися на підставі загальних положень окремого провадження, регламентованих у гл.1 розділу IV ЦПК України, а також відповідних норм сімейного законодавства України.
2. При вирішенні питання про надання права на шлюб як на підставі ч.2 ст.23, так і на підставі ч.4 ст.26 СК України суд має виходити з інтересів заявників. При цьому

заперечення батьків, усиновлювачів, піклувальників щодо надання права на шлюб не може бути підставою для відмови у задоволенні вимоги заявника (заявників), якщо судом буде встановлена відповідність надання такого права його (їх) інтересам.

3. Прокурор, який звертається до суду із заявою про визнання шлюбу неукладеним не стає заявником, а набуває цивільного процесуального статусу органу та особи, якій законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.
4. При розірванні шлюбу судом на підставі статей 109, 110 СК України визнання розірвання шлюбу фіктивним не допускається. Водночас, заінтересована особа (наприклад діти подружжя або одного з них) має право захистити свої порушені права, свободи чи інтереси у інший спосіб – шляхом подання заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Дослідження процесуальних особливостей розгляду в порядку окремого провадження інших категорій цивільних справ, які виникають із сімейних правовідносин, виходить за межі цієї статті і становить *перспективні напрямки подальших наукових розвідок*.

УДК 342.951: 368.9.06

СТРАХОВІ ВИПЛАТИ В СИСТЕМІ ОБОВ'ЯЗКОВОГО СОЦІАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Журавльова З.В., здобувач, приватний нотаріус

Класичний приватний університет

У статті проведено дослідження питання дії механізмів здійснення страхових виплат застрахованим особам в системі обов'язкового соціального медичного страхування в Україні. Зазначено про чіткий цільовий режим Фонду обов'язкового медичного страхування. Розглянуто місце медичних установ та аптечних закладів в організаційно-правовому механізмі обов'язкового медичного страхування. Визначено публічно-правовий характер договорів про медичне обслуговування населення. З'ясовано питання використання тарифів на оплату медичної допомоги. Розкрито ретроспективний та перспективний аспекти механізму здійснення страхових виплат.

Ключові слова: Застрахована особа, страхові виплати, обов'язкове медичне страхування, Фонд обов'язкового державного соціального медичного страхування, цільові кошти, фінансовий контроль.

Журавльова З.В. СТРАХОВЫЕ ВЫПЛАТЫ В СИСТЕМЕ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО СОЦИАЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ / Классический приватный университет, Украина
В статье проведено исследование вопроса действия механизмов осуществления страховых выплат застрахованным лицам в системе обязательного социального медицинского страхования в Украине. Отмечен четкий целевой режим Фонда обязательного медицинского страхования. Рассмотрено место медицинских учреждений и аптечных учреждений в организационно-правовом механизме обязательного медицинского страхования. Определен публично-правовой характер договоров о медицинском обслуживании населения. Выяснен вопрос использования тарифов на оплату медицинской помощи. Раскрыты ретроспективный и перспективный аспекты механизма осуществления страховых выплат.

Ключевые слова: Застрахованное лицо, страховые выплаты, обязательное медицинское страхование, Фонд обязательного государственного медицинского страхования, целевые средства, финансовый контроль.

Zhuravliova Z.V. INSURANCE PAYMENTS IN THE SYSTEM OF COMPULSORY SOCIAL MEDICAL INSURANCE IN UKRAINE / Classic private university, Ukraine

This article has addressed matters related to the mechanisms of insurance payments by insured persons in the system of compulsory social medical insurance in Ukraine. The exact target-oriented schedule of the Fund of Compulsory Medical Insurance is specified. The place of medical establishments and pharmaceutical institutions in the organizational and legal mechanism of compulsory medical insurance is considered. The public and legal nature of contracts of public medical services is determined. The question of using tariffs of payment for medical care is cleared up. The retrospective and perspective aspects of the mechanism of insurance payments are developed. The retrospective aspect provides for reimbursement of cost of medical services rendered by medical establishments. The perspective aspect on the contrary stipulates the prepayment of such expenses by means of transferring monthly advance money on requests of medical